

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА: НАЦІОНАЛЬНИЙ ДОСВІД ТА МІЖНАРОДНІ ПІДХОДИ

Чайка Р.А.,

*кандидат юридичних наук, завідувач кафедри права,
Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського,
Міжрегіональна академія управління персоналом
ORCID: 0000-0002-9366-832X*

Чайка Р.А. Кримінально-правове регулювання протидії домашнього насильства: національний досвід та міжнародні підходи.

Стаття присвячена аналізу кримінально-правового регулювання протидії домашньому насильству в Україні та міжнародній практиці. Досліджено особливості застосування ст. 126-1 КК України, що встановлює кримінальну відповідальність за систематичне домашнє насильство, та виокремлено проблеми правозастосування. Окреслено труднощі доведення «систематичності» як обов'язкової ознаки злочину, що ускладнює притягнення винних до кримінальної відповідальності у разі одноразових актів фізичного чи психологічного насильства. Проаналізовано складність розмежування ст. 126-1 КК України з іншими нормами кримінального права, зокрема зі ст. 125 (умисне легке тілесне ушкодження) та ст. 126 (побої та мордування), що створює правову невизначеність та ускладнює судову практику.

Проведено порівняльно-правовий аналіз зарубіжного досвіду боротьби з домашнім насильством. Встановлено, що у Франції, Іспанії, Польщі існують окремі склади злочинів, що охоплюють різні форми насильства, включаючи фізичне, психологічне, сексуальне та економічне. Водночас у таких країнах, як США, Канада, Австрія, домашнє насильство розглядається в межах загальних норм про насильницькі злочини, однак із врахуванням особливого статусу потерпілої особи. Особливу увагу приділено запровадженню охоронних ордерів, криміналізації stalkingу, запровадженню реабілітаційних програм для кривдників, а також систематичному збору даних щодо насильницьких злочинів, що є обов'язковим у багатьох країнах Європейського Союзу та Північної Америки.

Оцінено практику правозастосування в Україні, зокрема проблеми неоднозначної кваліфікації домашнього насильства в судах, що призводить до суттєвих розбіжностей у судових рішеннях та можливого уникнення кримінальної відповідальності винними особами. Обґрунтовано необхідність удосконалення законодавства шляхом перегляду ознаки «систематичності» у ст. 126-1 КК України, розширення підстав для негайного вилучення кривдника із сім'ї, чіткого визначення критеріїв кваліфікації фізичного насильства, а також посилення міжвідомчої координації між правоохоронними органами, соціальними службами та судовими установами.

Запропоновано адаптацію ефективних зарубіжних механізмів кримінально-правової боротьби з домашнім насильством до українського законодавства з метою підвищення рівня захисту потерпілих, покращення механізмів притягнення винних до відповідальності та вдосконалення системи превенції.

Ключові слова: домашнє насильство, кримінальна відповідальність, систематичність, правозастосування, міжнародний досвід, охоронний ордер, фізичне насильство.

Chaika R.A. Criminal-legal regulation of combating domestic violence: national experience and international approaches.

This article analyzes the criminal-legal regulation of combating domestic violence in Ukraine and international practice. It examines the application of Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, which establishes criminal liability for systematic domestic violence, and identifies challenges in law

enforcement. The study highlights difficulties in proving «systematicity» as a mandatory element of the crime, which complicates the prosecution of offenders in cases of isolated acts of physical or psychological violence. The article also explores the complexity of distinguishing Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine from other criminal law provisions, particularly Article 125 (intentional minor bodily harm) and Article 126 (battery and torture), which leads to legal uncertainty and complicates judicial practice.

A comparative legal analysis of foreign approaches to combating domestic violence is conducted. It is established that countries such as France, Spain, and Poland have distinct criminal offenses that encompass various forms of violence, including physical, psychological, sexual, and economic abuse. Meanwhile, in countries such as the United States, Canada, and Austria, domestic violence is prosecuted under general provisions on violent crimes, albeit with consideration of the victim's special status. Particular attention is given to the implementation of protective orders, the criminalization of stalking, the introduction of rehabilitation programs for offenders, and the systematic collection of data on violent crimes, which is mandatory in many European Union and North American countries.

The study assesses the law enforcement practices in Ukraine, particularly the issues of inconsistent classification of domestic violence by courts, which results in significant discrepancies in judicial decisions and allows offenders to evade criminal liability. The necessity of legislative improvements is substantiated, including the revision of the «systematicity» requirement in Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine, the expansion of grounds for the immediate removal of offenders from the family, the precise definition of criteria for qualifying physical violence, and the strengthening of interagency coordination among law enforcement agencies, social services, and judicial institutions.

The article proposes the adaptation of effective foreign mechanisms for combating domestic violence to Ukrainian legislation to enhance the protection of victims, improve mechanisms for holding offenders accountable, and refine the prevention system.

Key words: domestic violence, criminal liability, systematicity, law enforcement, international experience, protective order, physical violence.

Постановка проблеми. Домашнє насильство є однією з найбільш поширених форм порушення прав людини, що негативно впливає на фізичний, психологічний та соціальний стан потерпілих. Проблема протидії домашньому насильству набуває особливої актуальності у зв'язку зі збільшенням кількості зареєстрованих випадків таких правопорушень та необхідністю вдосконалення механізмів кримінально-правового захисту потерпілих осіб. Законодавство України передбачає кримінальну відповідальність за домашнє насильство у межах ст. 126-1 Кримінального кодексу України, проте практика його застосування виявляє низку правових колізій та недоліків. Зокрема, нормативне визначення поняття «систематичність» ускладнює притягнення винних осіб до кримінальної відповідальності у разі одноразових актів фізичного насильства, що зумовлює потребу у вдосконаленні законодавчих підходів.

Окрім цього, у правозастосовній практиці спостерігається неоднозначність у кваліфікації злочинів, пов'язаних із фізичним насильством у сімейному середовищі. Відсутність чітких критеріїв розмежування кримінально-караного домашнього насильства та суміжних складів злочинів, таких як умисне легке тілесне ушкодження (ст. 125 КК України) або побої та мордування (ст. 126 КК України), створює передумови для правової невизначеності та ускладнює судову практику.

Зарубіжний досвід кримінально-правового реагування на домашнє насильство демонструє значну варіативність підходів до криміналізації цього явища. У низці країн (Франція, Іспанія, Польща) передбачені спеціальні склади злочинів, що охоплюють різні форми домашнього насильства, включаючи фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство. Водночас в інших державах (Австрія, Канада, США) відповідні правопорушення кваліфікуються за загальними нормами про насильницькі злочини з урахуванням особливого статусу потерпілого. Аналіз зарубіжної практики дає змогу визначити ефективні правові механізми, що можуть бути імплементовані в національне законодавство України з метою підвищення рівня кримінально-правового захисту осіб, які постраждали від домашнього насильства.

Стан дослідження проблеми. Проблема домашнього насильства активно досліджується у кримінально-правовому, кримінологічному та міжнародно-правовому аспектах. Нормативну регламентацію та судову практику аналізують О.О. Біловал (2021), В.В. Гальцова (2020), О.О. Дудоров, М.І. Хавронюк (2019), висвітлюючи питання імплементції Стамбульської конвенції та застосування кримінального законодавства. Зарубіжний досвід правового реагування досліджують

О.С. Дмитрашук (2020), І.А. Коваленко (2023), Т.В. Продан (2021), наголошуючи на ефективності охоронних ордерів, криміналізації сталкінгу та реабілітаційних програм для кривдників.

Кримінологічні та соціально-психологічні аспекти розглядають Т.В. Корнякова, Н.С. Юзікова (2020), Н. Довгань-Бочкова (2018), Д. Харламова, М. Іноземцев (2021), досліджуючи вплив насильства на жертв і суспільні стереотипи. Фізичне насильство як окрему форму домашнього насильства аналізують О.М. Гумін (2023) та А. Шугало (2024), акцентуючи увагу на вдосконаленні механізмів протидії цьому явищу.

Метою дослідження є аналіз кримінально-правового регулювання домашнього насильства в Україні та зарубіжних країнах, визначення його особливостей у судовій практиці та обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства у сфері протидії домашньому насильству.

Вклад основного матеріалу. Фізичне насильство є ключовим поняттям кримінально-правової науки. В законодавстві України даний термін застосовується поряд із визначеннями «напад», «катування», «мучення», «знущання», «примушування», а також із формулюваннями, що вказують на заподіяння шкоди здоров'ю чи тілесних ушкоджень [5, с. 90].

Фізичне насильство є важливим об'єктом дослідження в кримінально-правовій науці та кримінології, що проявляється в різних формах суспільно небезпечних діянь. У науковій літературі існують різні підходи до його визначення. Так, А. Байлов розглядає фізичне насильство як будь-який фізичний вплив на людину, що може завдати болю, спричинити тілесні ушкодження або навіть призвести до смерті. До таких проявів він відносить побої, викрадення, зґвалтування, вбивство та незаконне позбавлення волі [1, с. 10]. Водночас, це визначення є радше кримінологічним, оскільки включає злочини, що в Кримінальному кодексі України мають окремі склади, зокрема зґвалтування (ст. 152 КК) і вбивство (ст. 115 КК). М. Панов і С. Харитонов визначають фізичне насильство як дії, що передбачають застосування м'язової сили з метою вчинення кримінально-протиправного посягання [16, с. 32]. Це визначення більше відповідає кримінально-правовому підходу, оскільки наголошує на протиправному характері таких дій.

Рівень поширення фізичного насильства як кримінального явища зумовлений сукупністю об'єктивних і суб'єктивних чинників. Дослідження Т. Корнякової та Н. Юзікової свідчать, що трансформація суспільних цінностей під впливом інформаційного простору може сприяти підвищенню рівня агресії в соціальних відносинах, зниженню взаємоповаги, послабленню довіри до державних інституцій і зневажанню правових норм [12, с. 253]. Особливу загрозу становить високий рівень фізичного насильства у побутовій сфері. Так, за даними кримінологічних досліджень, конфлікт є основним фактором у 84% навмисних убивств, 78% випадків заподіяння тяжких тілесних ушкоджень та 86% менш тяжких ушкоджень, що мали місце в сімейному чи побутовому середовищі [14, с. 117].

Фізичне насильство є однією з форм домашнього насильства, що має окрему правову регламентацію. Відповідно до Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року, до фізичного насильства належать удари, штовхання, шмагання, незаконне позбавлення волі, залишення потерпілої особи в небезпеці, ненадання допомоги, спричинення смерті [10]. Кримінально-правова кваліфікація таких діянь, передбачена ст. 126-1 КК України, є значно вужчою, оскільки охоплює лише систематичне домашнє насильство без необхідності настання тілесних ушкоджень [8, с. 71]. У науковій літературі триває дискусія щодо меж кваліфікації фізичного насильства за ст. 126-1 КК України. Деякі дослідники вважають, що до нього слід відносити лише нанесення ударів, побоїв, штовхання та спричинення легких тілесних ушкоджень [2, с. 221]. Водночас, висловлюються пропозиції щодо розширення цього переліку, зокрема з урахуванням таких форм, як примусове знерухомлення потерпілої особи, обмеження її свободи пересування, утримання в замкнутому просторі, примусове введення в організм шкідливих речовин шляхом застосування фізичної сили або обману [15, с. 16].

Аналіз судової практики свідчить про відсутність єдиного підходу до кваліфікації фізичного насильства. Як зазначає А. Шугало, у частині випадків спричинення легких тілесних ушкоджень у контексті домашнього насильства кваліфікується за сукупністю злочинів (ст. 126-1 та 125 КК України), тоді як в інших – лише за ст. 126-1 [20]. Така ситуація порушує принципи правової визначеності та єдності судової практики [7, с. 195]. Крім того, санкція частини першої ст. 125 КК України передбачає більш м'яке покарання, ніж ст. 126-1, що дає підстави для висновку про необхідність узгодження цих норм у процесі правозастосування.

Проблема уніфікації поняття фізичного насильства в кримінальному законодавстві є предметом наукових досліджень. Н. Довгань-Бочкова зазначає, що уточнення «домашній» у контексті насильства вказує виключно на статус потерпілої особи, однак не має змінювати загальне значення поняття «насильство», яке використовується в інших нормах Кримінального кодексу України [7, с. 195]. Оригінальну концепцію диференціації кримінальної відповідальності за фізичне насильство пропонує В.В. Гальцова, яка вважає доцільним розмежування правових категорій «сімейне насильство» та «жорстоке поводження в сім'ї». На її думку, основний склад злочину у межах сімейного насильства має охоплювати умисне завдання ударів, побоїв або інших насильницьких дій, що спричиняють фізичний біль або легке тілесне ушкодження без втрати працездатності. Водночас, кваліфікований склад має передбачати відповідальність за діяння, що мають характер мордування, катування або спричиняють ушкодження, наслідком яких є короточасний розлад здоров'я, часткова втрата працездатності або тілесне ушкодження середньої тяжкості [3, с. 252].

Запропонований підхід спрямований на усунення правових суперечностей у кваліфікації діянь, пов'язаних із домашнім насильством. Однак судова практика демонструє відсутність єдиного підходу правозастосовних органів щодо того, чи охоплює поняття «фізичне насильство», передбачене ст. 126-1 КК України, спричинення легких тілесних ушкоджень. Якби диспозиція цієї статті містила чітку вказівку на заподіяння таких ушкоджень як юридично значущого наслідку, це сприяло б точнішому тлумаченню та належному застосуванню правової норми про домашнє насильство.

Запровадження окремої норми про жорстоке поводження в сім'ї навряд чи створить ефективні механізми кримінально-правової протидії домашньому насильству. Зокрема, В.В. Гальцова визначає жорстоке поводження виключно через призму психічного насильства, хоча жорстокість може проявлятися і в діях, що завдають як фізичних, так і психічних страждань, таких як мордування, катування чи мучення. У цьому контексті слушною є позиція А. Шугало, яка зазначає, що всі кримінальні правопорушення, у складі яких є ознака жорстокості, належать до категорії насильницьких злочинів, тоді як не всі насильницькі правопорушення містять ознаку жорстокості. Використання законодавцем у диспозиціях окремих статей терміна «жорстоке поводження», а не «насильство», має значення для кримінально-правової кваліфікації, оскільки свідчить про наявність діянь, що виходять за межі звичайного насильства [20]. Таким чином, запропоновані законодавчі зміни, хоча й спрямовані на усунення правових суперечностей, можуть виявитися недостатньо ефективними через проблеми співвідношення нових складів кримінальних правопорушень із чинними нормами.

Однією з ключових особливостей кваліфікації домашнього насильства є ознака систематичності, закріплена у диспозиції ст. 126-1 КК України. Ця ознака визначає межу між адміністративною та кримінальною відповідальністю за подібні діяння. Відповідно до теорії кримінального права, систематичність означає вчинення діяння не менше трьох разів, що закріплено в Постанові Пленуму Верховного Суду України від 27 лютого 2004 року № 2 «Про застосування судами законодавства про відповідальність за втягнення неповнолітніх у злочинну чи іншу антигромадську діяльність». Таким чином, суспільно небезпечні діяння у складі злочину «домашнє насильство» повинні бути повторюваними, що є необхідною умовою для їх кримінальної кваліфікації. Водночас навіть одноразовий акт фізичного насильства може завдати значної шкоди потерпілій особі. Наприклад, сіпання за волосся чи ляпас по обличчю є діями, що завдають фізичного дискомфорту та морального приниження, однак у межах чинного законодавства потерпіла особа змушена очікувати повторюваних актів насильства для притягнення винного до кримінальної відповідальності. Подібна ситуація характерна не лише для фізичного, а й для інших видів насильства. Наприклад, вигнання дружини та малолітніх дітей із житла може бути кваліфіковане як економічне насильство, що призводить до погіршення рівня їхнього життя, однак за відсутності систематичності такі дії не підпадають під кримінальну відповідальність [20, с. 163].

Ознака систематичності у складі злочину «домашнє насильство» потребує перегляду, оскільки законодавець, передбачивши адміністративну відповідальність за окремі прояви фізичного насильства, фактично створив ситуацію, коли особа не несе кримінальної відповідальності за разове правопорушення. Зокрема, кримінальна відповідальність за «застосування насильства, що не спричинило тілесних ушкоджень, погрози, образи чи переслідування, позбавлення житла, їжі, одягу, іншого майна або коштів, на які потерпілий має передбачене законом право», настає лише за умови, що такі дії вчинені втретє. Це викликає сумніви щодо ефективності такого підходу,

оскільки відповідно до положень КК України фізичне насильство у будь-яких його проявах підлягає самостійній кримінально-правовій оцінці. До внесення змін навіть одноразовий випадок фізичного насильства в сімейному середовищі кваліфікувався за загальними нормами КК України, зокрема, як побої та мордування (ст. 126) або катування (ст. 127). Однак після ухвалення спеціальної ст. 126-1 правозастосовці змушені очікувати настання систематичності, що ускладнює боротьбу з домашнім насильством і може сприяти безкарності винних осіб [13].

Мотивація правопорушника відіграє важливу роль у механізмі вчинення фізичного насильства. Його поведінка визначається співвідношенням раціональних (свідомих) та афективно-імпульсивних (емоційних) чинників. Переважання тієї чи іншої тенденції залежить від рівня інтелектуального розвитку, вольових характеристик і психологічних особливостей особи [12]. У кримінальному праві суб'єктивна сторона кримінального правопорушення відображає психічне ставлення особи до вчинюваного діяння та його наслідків, що виражається у формі умислу або необережності (ст. 23 КК України) [13]. Як зазначає М. Панов, вина як категорія кримінального права пронизує всі його інститути та норми, визначаючи психічний стан особи у момент вчинення злочину [16, с. 42].

Суттєвий вплив на схильність особи до фізичного насильства мають її особистісні характеристики. Злочинцям, які вдаються до насильницьких дій, часто властиві агресивність, егоцентризм, емоційна нестабільність, злопам'ятність, заздрісність, потреба у владі та почуття власної неповноцінності [12, с. 245]. У поєднанні з низьким рівнем соціальної відповідальності ці фактори формують девіантну поведінку та збільшують ризик вчинення злочинів із застосуванням фізичного насильства.

Таким чином, фізичне насильство формується під впливом зовнішніх обставин та внутрішніх особистісних чинників. Поєднання цих факторів визначає поведінку правопорушника, а його аналіз, розслідування та профілактика мають здійснюватися комплексно. Законодавче врегулювання домашнього насильства потребує вдосконалення, зокрема перегляду ознаки систематичності та чіткого визначення меж кримінальної відповідальності за фізичне насильство в сімейному середовищі.

Аналізуючи українське законодавство у сфері боротьби з домашнім насильством, доцільно враховувати досвід інших держав, де ця проблема також є предметом активного правового регулювання. Вивчення зарубіжного досвіду сприяє розробці ефективних правових механізмів, які можуть бути адаптовані до національної правової системи та посилити кримінально-правову протидію цьому явищу.

Порівняльно-правовий аналіз дозволяє виокремити різні моделі регулювання кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Одні країни запроваджують спеціальні норми, що передбачають окремий склад злочину (Франція, Іспанія, Польща), тоді як інші застосовують загальні положення про насильницькі злочини з урахуванням особливого статусу потерпілого (Австрія, Канада). Така диференціація підходів свідчить про необхідність комплексного підходу до правового регулювання цієї проблематики.

З огляду на різноманітність правових систем, корисним є аналіз підходів зарубіжних країн до встановлення кримінальної відповідальності за прояви домашнього насильства. Наприклад, у Кримінальному кодексі Франції цьому питанню приділяється значна увага. Глава 7 КК Франції носить назву «Про посягання на неповнолітніх осіб та сім'ю», що свідчить про системний підхід до кримінально-правового захисту вразливих категорій осіб.

Зауважуючи на специфіці французького законодавства, Л.К. Садонцева зазначає, що стаття 227-17 КК Франції встановлює кримінальну відповідальність за ухилення батьків (як природних, так і прийомних) від виконання своїх законних обов'язків, якщо це створює небезпеку для здоров'я, безпеки, морального або освітнього розвитку неповнолітньої дитини. За таке правопорушення передбачено покарання у вигляді двох років позбавлення волі та штрафу в розмірі 200 000 франків [18, с. 151]. Окремим аспектом кримінально-правового регулювання у Франції є відповідальність за сексуальне посягання в сімейному середовищі. Відповідно до диспозицій статей 227-25, пункту 1 статті 227-26 та пункту 1 статті 227-27 КК Франції, сексуальне посягання щодо неповнолітніх карається залежно від віку потерпілої особи та характеру взаємовідносин між злочинцем і потерпілим. Якщо злочин скоєно щодо неповнолітньої особи, яка не досягла п'ятнадцятирічного віку, правопорушник, що перебуває в родинних чи владних відносинах із потерпілим, може бути засуджений до десяти років позбавлення волі та штрафу в розмірі 1 000 000

франків. У випадку, якщо потерпілому виповнилося п'ятнадцять років, покарання становить два роки позбавлення волі та штраф у розмірі 200 000 франків [18, с. 151].

Досвід Франції демонструє чітке розмежування відповідальності за різні форми домашнього насильства, що сприяє ефективній кримінально-правовій протидії таким правопорушенням. Використання подібних правових конструкцій у національному законодавстві може сприяти вдосконаленню кримінальної політики України у сфері запобігання та протидії домашньому насильству. Аналіз зарубіжного досвіду дозволяє виокремити ефективні правові механізми, які можуть бути корисними для покращення національної кримінальної системи. Франція є однією з країн, де кримінальне законодавство у цій сфері є комплексним і містить низку інструментів боротьби з насильством у сім'ї.

Значну роль у запобіганні домашньому насильству у Франції відіграє тісна взаємодія правоохоронних органів із системою екстреного реагування. Як зазначається в науковій літературі, у Франції функціонує ефективна система координації між поліцейськими підрозділами та «гарячою мобільною лінією», що забезпечує швидке реагування на випадки насильства. Поліцейські наділені правом негайного вилучення агресора з місця спільного проживання з потерпілою особою. Крім того, суди можуть призначати заходи, такі як використання електронних браслетів, що дають змогу правоохоронним органам оперативно відстежувати наближення правопорушника до потерпілої особи та миттєво реагувати [19].

Важливим напрямом державної політики у Франції є законодавче закріплення спеціальних норм, спрямованих на боротьбу з домашнім насильством. Зокрема, у країні прийнято низку нормативно-правових актів, що регулюють відповідні питання, зокрема Закон про захист жертв насильства, Закон Гренелі та інші. Ці закони спрямовані на створення комплексної системи запобігання, виявлення та притягнення до відповідальності осіб, які вчиняють насильство в сім'ї [4].

Кримінальне законодавство Франції також містить положення, які встановлюють відповідальність за конкретні форми насильства у сімейному середовищі. Так, статті 222-31-1 та 222-31-2 КК Франції передбачають кримінальну відповідальність за інцест, вчинений щодо неповнолітніх, що є одним із найбільш тяжких злочинів. Важливо, що за такі діяння передбачено не лише кримінальне покарання, але й позбавлення батьківських прав, що підвищує рівень захисту дітей від насильства [8, с. 267]. Особливістю французького підходу є також криміналізація психологічного насильства, що є важливим кроком у боротьбі з домашнім насильством. Це свідчить про усвідомлення законодавцем комплексного характеру проблеми насильства в сім'ї та необхідності її всебічного врегулювання.

Кримінальне законодавство Іспанії містить чіткі положення щодо криміналізації домашнього насильства, особливо в контексті фізичного та психологічного насильства. Відповідно до статті 24 Кримінального кодексу Іспанії, передбачено кваліфікований склад злочину за наявності спеціального потерпілого – одного з подружжя або осіб, що перебувають у тісних взаєминах із винним. Стаття 153 КК Іспанії деталізує склад кримінального правопорушення у сфері фізичного та психологічного насильства, зокрема встановлює ознаку спеціального суб'єкта. Вона передбачає відповідальність для осіб, які систематично вчиняють насильство щодо: нинішнього або колишнього подружжя; осіб, які перебувають або перебували з правопорушником у тісному емоційному зв'язку; власних дітей або дітей подружжя чи співмешканця. За такі дії передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком від шести місяців до трьох років [19].

Зарубіжний досвід кримінально-правової протидії домашньому насильству засвідчує різноманітність підходів до регулювання даного явища. В окремих країнах Європи законодавець приділяє увагу не лише традиційним формам насильства, таким як фізичне чи сексуальне, а й особливим видам насильницьких дій, зокрема сталкінгу та примусу. Кримінальний кодекс Італії включає спеціальну норму, що передбачає відповідальність за переслідування («сталкінг»). Таке правопорушення визначається як неодноразове використання погроз або переслідування, що спрямовані на створення у потерпілої особи відчуття страху чи занепокоєння щодо власної безпеки або безпеки близької людини. Це кваліфікується як кримінальне правопорушення, за яке передбачено покарання у вигляді позбавлення волі строком від п'яти до семи з половиною років [17].

Австрійське кримінальне законодавство не містить окремої статті про домашнє насильство, проте охоплює його загальними нормами про насильницькі правопорушення, зокрема нанесення тілесних ушкоджень (ст. 83, 84 КК Австрії), умисне заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ст. 87 КК), незаконне позбавлення волі (ст. 99 КК), торгівлю людьми (ст. 104 КК), примус (ст. 105, 106 КК), пе-

реслідування (ст. 107 КК) та сексуальний примус (ст. 202 КК) [19]. Такий підхід дає змогу правоохоронним органам застосовувати відповідні статті залежно від конкретної ситуації. У скандинавських країнах (Швеція, Норвегія, Фінляндія) кримінальна відповідальність передбачена за всі форми домашнього насильства, включаючи вербальну агресію. Навіть емоційна суперечка з погрозами або образами може стати підставою для судового провадження, а покарання передбачає позбавлення волі на строк до двох років або штраф [18]. Хорватське законодавство передбачає спеціальну відповідальність за домашнє насильство: ст. 179а КК встановлює покарання за дії, що спричиняють страх, приниження або тривалі страждання члена сім'ї, якщо вони не утворюють складу більш тяжкого злочину, а ст. 177 КК визначає кримінальну відповідальність за жорстоке поводження з дітьми та нехтування батьківськими обов'язками [18]. У Польщі стаття 207 КК передбачає покарання за фізичне або психологічне насильство щодо близької особи, малолітнього або безпорадної людини. Санкції варіюються від трьох місяців до п'яти років позбавлення волі, а в разі особливої жорстокості – від одного до десяти років; якщо внаслідок насильства потерпілий здійснив замах на власне життя, передбачено покарання від двох до дванадцяти років позбавлення волі [11]. У США ключовим принципом є обов'язкове реагування на випадки домашнього насильства, що включає арешт, судове провадження та повідомлення державних органів. Медичні працівники зобов'язані інформувати правоохоронні органи про випадки насильства в сім'ї, а § 29 «Поліцейського закону» дозволяє негайно обмежити доступ правопорушника до місця проживання потерпілого [18]. Порушення охоронного ордеру тягне кримінальну відповідальність із можливістю посилення санкцій. Канадське законодавство також передбачає відповідальність за психологічне насильство. Стаття 264 КК Канади встановлює санкції за переслідування (сталкінг), яке може виражатися у систематичних погрозах, контролюванні життя потерпілого або інших діях, що викликають страх за безпеку. За такі дії передбачено до п'яти років позбавлення волі [19].

Вивчення міжнародного досвіду показує, що ефективна кримінально-правова протидія домашньому насильству потребує комплексного підходу, який включає запровадження спеціальних складів злочинів для чіткого визначення юридичної відповідальності за різні форми насильства, як це реалізовано у Франції та Іспанії. Важливим компонентом є оперативне реагування правоохоронних органів, зокрема можливість негайного вилучення агресора із місця спільного проживання, що практикується у Франції та Австрії. Додатковий захисний механізм забезпечується впровадженням технологічних засобів контролю, зокрема електронних браслетів, які використовуються для моніторингу правопорушників у Франції та США. Значну роль у системі кримінально-правового захисту відіграє розширення механізмів допомоги потерпілим, що включає надання особливого правового статусу «вразливої жертви» особам, які зазнають систематичного насильства в сім'ї. Врахування цих підходів у національному законодавстві України може сприяти підвищенню ефективності боротьби з домашнім насильством та забезпеченню належного захисту постраждалих осіб. Порівняльно-правовий аналіз охоплює широкий спектр міжнародних практик кримінальної відповідальності за домашнє насильство. Використання ефективних правових механізмів із урахуванням національних особливостей створює можливості для вдосконалення кримінально-правової політики України та підвищення рівня захисту потерпілих.

Висновки. Результати дослідження підтверджують, що кримінально-правове регулювання протидії домашньому насильству в Україні має низку проблем, зокрема щодо кваліфікації злочинів за ст. 126-1 КК України та необхідності доведення «систематичності» вчинення правопорушень. Це створює правову невизначеність та ускладнює правозастосовну практику. Порівняльно-правовий аналіз засвідчив ефективність окремих підходів зарубіжних країн, зокрема, впровадження охоронних ордерів, криміналізації сталкінгу, застосування спеціальних санкцій до кривдників, а також систематичного збору даних щодо випадків домашнього насильства.

Запропоновано перегляд законодавчих підходів до визначення складу злочину, передбаченого ст. 126-1 КК України, зокрема, уточнення поняття «систематичності» та можливість кримінальної відповідальності за одноразові випадки насильства, що завдають значної шкоди потерпілим. Також акцентовано увагу на чіткому розмежуванні домашнього насильства та суміжних складів злочинів, а також підвищення ефективності міжвідомчої координації в цій сфері.

Адаптація ефективних зарубіжних механізмів кримінально-правової боротьби з домашнім насильством до українського законодавства сприятиме підвищенню рівня захисту потерпілих, покращенню механізмів притягнення винних до відповідальності та вдосконаленню системи превенції насильницьких злочинів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Байлов А.В. Кримінальна відповідальність за посягання на життя та здоров'я особи, вчинені в стані сильного душевного хвилювання: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.
2. Біловал О.О. Фізичне насильство як вид домашнього насильства: нормативна регламентація та практика застосування кримінального законодавства. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 218–223.
3. Гальцова В.В. Деякі аспекти імплементації положень Стамбульської конвенції в КК України та проблеми кримінальної відповідальності за домашнє насильство. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 4. С. 249–252.
4. Грозик Л.О. Механізм подолання домашнього насильства: досвід Австрії. *Попередження та протидія насильству у суспільстві (зарубіжний досвід): зб. тез доповідей учасників XXI студентської наук.-практ. конф. іноземними мовами* (м. Харків, 9 квітня 2020 р.). Харків, 2020. С. 177–178.
5. Гумін О.М. Фізичне насильство проти особи: кримінально-правовий аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2023. Вип. 75, ч. 2. С. 88–92. DOI: 10.24144/2307-3322.2022.75.2.14.
6. Дмитрашук О.С. Зарубіжний досвід запобігання домашньому насильству. *Юридична наука*. 2020. № 1 (103). С. 284–292. DOI: 10.32844/2222-5374-2020-103-1.34.
7. Довгань-Бочкова Н. Домашнє насильство: аналіз об'єктивної сторони складу злочину. *Вісник Львівського університету. Серія юридична*. 2018. Вип. 66. С. 187–197.
8. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2019. 288 с.
9. Загиней-Заболотнко З. Застосування кримінального законодавства України за домашнє насильство: огляд судової практики. *Вісник прокуратури*. 2019. № 10. С. 42–52.
10. Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами»: Закон України від 06 груд. 2017 р. № 2227-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 5. Ст. 34. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.
11. Коваленко І.А. Проблеми захисту в Україні та зарубіжний досвід запобігання від домашнього насильства. *Серія «Право»*. 2023. Вип. 78, ч. 2. С. 202–206. DOI: 10.24144/2307-3322.2023.78.2.32.
12. Корнякова Т.В., Юзікова Н.С. Кримінологічна характеристика девіантної поведінки особи у контексті психофізіологічної та соціально-правової складової. *Право України*. 2020. № 4. С. 245–263.
13. Кримінальний кодекс України: чинне законодавство із змінами та допов. на 07 вересня 2022 року. Офіц. текст. Київ: Алерта, 2022. 240 с.
14. Михайлов О.С., Горбань А.В., Міщук В.В. Кримінологія: навч. посіб. Київ: Знання, 2012. 565 с.
15. Обставини, що підлягають доказуванню під час розслідування домашнього насильства: практич. посіб. / І.А. Ботнаренко, Ю.Б. Комаринська, О.М. Джужа, Я.О. Дякін, Д.М. Тичина. Київ: Національна академія внутрішніх справ, 2023. 52 с.
16. Панов М., Харитонов С. Кримінальні правопорушення: поняття та види. *Право України*. 2021. № 3. С. 27–60.
17. Продан Т.В. Протидія домашньому насильству: досвід зарубіжних країн. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 297–298. DOI: 10.32782/2524-0374/2021-8/67.
18. Садонцева Л.К. Кримінальна відповідальність за домашнє насильство в Україні та зарубіжному праві: порівняльний аналіз. *Young Scientist*. 2019. № 4 (68). С. 149–153. DOI: 10.32839/2304-5809/2019-4-68-35.
19. Харламова Д., Іноземцев М. Боротьба проти домашнього насильства в Україні та світова практика. *Молодий вчений*. 2021. № 5 (93). С. 341–347. DOI: 10.32839/2304-5809/2021-5-93-66.
20. Шугало А. Фізичне насильство як форма домашнього насильства. *Право.ua*. 2024. № 3. С. 160–164. DOI: 10.32782/LAW.UA.2024.3.24.